

Kouluhallitukselle
30.10.1990 triin kettu nimistä

1

Sauli Takala

Kaija Kärkkäinen

Ruotsin opetus kouluissa

Koulun sisällöistä tuntuvat eniten keskustelua herättäneen vieraiden kielten, uskonnon ja äidinkielen opetus. Onko niiden oltava kaikille yhteisiä, "pakollisia" aineita ja millainen tulisi opetuksen sisällön olla? Viime aikoina on maassamme eniten ollut valokeilassa ruotsin kielen asema koululaitoksessamme. Asialla on ollut erityisesti Suomalaisuuden liitto ja sen puheenjohtaja prof. Erkki Pihkala. Suomalaisuuden liitto näyttää pitävän liiton tärkeimpänä asiana ruotsin opetuksen tekemistä vapaaehtoiseksi aineeksi. Millaisia perusteluja liiton puheenjohtaja esittää ohjelmalleen? Ne vaihtelevat eri esityksissä, mutta seuraavat perusteet näyttävät useimmiten olevan esillä: 1) Ruotsin kielen taito ei ole tarpeen kaikille. 2) Vapaaehtoisesti ruotsia opiskelisivat siitä kiinnostuneet ja tämä takaisi riittävän ruotsin hallinnan maassamme. 3) Ruotsin valtio ei ole vastavuoroisesti lailla vahvistanut suomen kielelle virallisen kielen asemaa ja kielivähemmistön erikoiskohtelua. 4) Ruotsin kielestä vapautuva opetusaika tarvitaan muiden aineiden opetukseen yhdentyvän Euroopan haasteisiin valmistauduttaessa. Kuinka hyviä nämä perustelut ovat?

Tarve ja sen toteaminen ovat tunnetusti vaikeita asioita. Esimerkiksi psykologit ja filosofit käyvät jatkuvasti keskustelua tarpeista ja niiden olemuksesta ja vaikutuksista. Professori Pihkala tuntuu mieltävän ruotsin kielen tarpeen siten, että maamme pieni ruotsinkielinen vähemmistö sanelisi, että heidän vuokseen kaikkien on opiskeltava ruotsia. Tämä tulkinta on kyseenalainen. Miten ensinnäkään voisi pieni vähemmistö pakottaa suurta eduskunnan enemmistöä vastoin tahtoaan säätämään ruotsin kielen opetuksen kaikille yhteiseksi oppiaineksi?

Ruotsin kielen opetuksen kriitikot viittaavat usein siihen, että peruskoulua suunniteltiin aluksi yhden vieraan kielen kouluksi ja että vasta hallitusneuvotte- luissa ruotsi tuli mukaan kaikille yhteiseksi aineeksi. Tämä leimataan usein poliittiseksi lehmänkaupaksi. Tämä kuvaus asiasta hyväksytään yleisesti ilman asian syvällisempää pohdiskelua. Voi kuitenkin kysyä oliko kyseessä lehmäkauppa vai oliko kyseessä normaali ja asianmukainen eduskunnan tahdonilmaisu.

Peruskoulun suunnittelussa olivat keulilla kansakoulua edustavat henkilöt, joilla näyttää olleen varsin syvä epäily lasten ja nuorten oppimismahdoli-

suuksia kohtaan. Koululaiset voivat oppia vain yhden vieraan kielen, kielten ja matematiikan opetus tulee järjestää tasokursseiksi ja lukioon pääsemiseksi tulee olla vähintään keskikurssin tasoiset opinnot. Kuitenkin tällöin jo yli puolet ikäluokasta oli keskikoulussa, jossa opiskeltiin toista kotimaista ja yhtä vierasta kieltä ilman tasokursseja. Ajatus siitä, että opetusmenetelmiä kehittämällä koko ikäluokalle voitaisiin järjestää mielekästä kahden vieraan kielen opiskelua, tuntui näistä koulunuudistajista mahdottomalta. Tässä ei ole kuitenkaan mitään uutta: kautta koulun historian on aina esitetty, ettei koulutusta voida laajentaa yli tiettyjen henkilöryhmien ja väestön tiettyjen prosenttiosuuksien. Suuri rahvas, tytöt, vammaiset, muut erilaiset vähemmistöt eivät tarvitse koulutusta tai ainakin vain vähän koulutusta, eivätkä ne pysty paljoa koulutusta omaksumaankaan. Tällaiset ryhmät on syytä joko vapauttaa kokonaan koulutuksesta tai tehdä monet oppisisällöt heille vapaaehtoisiksi. Aivan yhtä hyvin kuin väittää, että ruotsin kielen opetuksen tekeminen kaikille yhteiseksi oppiaineeksi oli poliittinen lehmäkauppa, voidaan väittää, että eduskunta osoitti konservatiivista kouluväkeä valistuneempaa ja kaukonäköisempää näkemystä koko ikäluokan oppimistarpeista ja -potentiaalista.

Eduskunta tuntuu olleen peruskoulunuudistajia ja nykyistä Suomalaisuuden liittoa laajakatseisempi siinä, ettei ruotsin kielen opetusta kaikille oppilaille rakennettu maamme pienen ruotsinkielisen vähemmistön vuoksi, vaan lähinnä pohjoismaisten yhteyksiemme ja omien etujemme vuoksi. Viimeaikaiset tarvetutkimukset ovat kiistatta osoittaneet, että teollisuudessa ja kaupassa on ruotsi englannin ohella eniten tarvittu kieli. Myös saksan, ranskan ja venäjän taitoa tarvitaan nykyistä enemmän, mutta ei englannin, eikä ruotsin kustannuksella.

TAULUKKO 1. Arviot siitä, kuinka usein vastaajat ovat työssään viimeisen vuoden aikana tarvinneet vieraita kieliä (koko aineiston prosenttija-kaumat, teollisuus n = 3094 kauppa n = 1807), T = teollisuus K = kauppa

	en ole tarvinnut lainkaan		muutaman kerran vuodessa		pari kertaa kuu-kaudessa		viikoit-tain	
	T	K	T	K	T	K	T	K
Ruotsi	33	48	36	28	14	10	17	14
Englanti	24	39	32	26	15	10	29	25
Saksa	55	73	26	12	10	6	9	9
Ranska	93	97	6	2	1			1
Venäjä	93	98	6	1	1		1	1
Norja	92	96	5	2	2	1	1	1
Tanska	94	97	4	2	1	1	1	
Espanja	98	99	2	1				
Portugali	100	100						
Muut	98	99	1	1	1			

Taulukon 1 mukaan ovat teollisuuden ja kaupan toimihenkilöiden työssään pääasiassa tarvitsemat kielet englanti, ruotsi ja saksa. Taulukon lukuihin sisältyvät myös ne kielenkäyttäjät, joiden kielitaito heidän oman arvionsa mukaan on lähes puhdas nolla, mutta he ovat kielenkäyttötilanteista kuitenkin jotenkin joutuneet selviytymään.

Edes muutaman kerran vuodessa englantia tarvinneita on 76 % teollisuuden ja 61 % kaupan vastanneista, ruotsia tarvinneita teollisuudessa 67 % ja 52 % kaupassa ja saksaa tarvinneita teollisuudessa 45 % ja kaupassa 27 %. Näitä kieliä myös tarvitaan selvästi useammin kuin muita kieliä. Portugaliakin tarvinneita on ollut, mutta heidän osuutensa on niin pieni, ettei se prosentteja tasalukuihin pyöristetäessä tullut näkyviin. "Muista" kielistä käytetyin oli italia.

Potentiaalista vieraiden kielten käytön tarvetta on selvitelty kysymällä "mitä kieliä ja kuinka usein olisi tarvittu, mikäli kyseisiä kieliä olisi osattu?" Tämä tarkoittaa sitä, että kielenkäyttötilanteita olisi tullut, jos vain jonkintasoista kielitaitoa olisi ollut.

TAULUKKO 2. Arvioitu vieraiden kielten tarve työssä viimeisen vuoden aikana, mikäli kyselyä kieliä olisi osattu (%-osuudet laskettu koko vastaajajoukosta), T=teollisuus, K=kauppa.

	pari kertaa vuodessa		noin kerran kuukaudessa		useammin kuin kerran kuukaudessa	
	T	K	T	K	T	K
Ruotsi	4	13	2	2	1	2
Englanti	4	11	2	2	1	2
Saksa	9	16	3	3	3	3
Ranska	8	9	3	1	1	1
Venäjä	8	10	2	2	1	1
Norja	3	4	1	1	1	1
Tanska	3	4	1	1	1	
Espanja	3	4	1	1		
Portugali	1	2				
Muut	4	3	1	1		1

Taulukossa 2 huomio kiinnittyy erityisesti saksan, ranskan ja venäjän sekä kaupassa myös ruotsin (17 %) ja englannin (15 %) kielen taidon piilevään tarpeeseen. Peräti 15-22 % vastaajista olisi tarvinnut saksaa vähintään pari kertaa vuodessa, mikäli olisi sitä osannut. Ranskan osalta vastaava luku on 11-12 % ja venäjän osalta 11-13 %. Kielten tarve olisi toki ollut pääosin "pari kertaa vuodessa" - tyyppiä.

Meillä opiskeltavat kielet ovat kuin laajenevat kehät. Ruotsilla on käyttöä kotimaassa ja muussa Pohjolassa. Saksa, ranska ja venäjä ovat pääasiassa Manner-euroopan kontaktiemme välineitä. Englanti on eräänlainen lingua franca, johon voi yrittää turvautua kautta maailman, jos ei löydy muuta yhteistä kieltä. E-englanti (5. luokalta alkava vapaaehtoinen englanti) vie myös paljon pohjaa pois ruotsin vastaiselta kampanjalta, koska oppilaat voivat valinnaisuuden pohjalta jo peruskoulussa aloittaa kahden maailmankielen A-tasoisien opiskelun.

Eduskunta on ilmaissut tahtonaan, että se haluaa kaikkien kansalaisten oppivan pohjoismaisessa yhteydenpidossa luonnollisen pohjoismaisen kielen, ruotsin, perusteet. Tämä on vapaa poliittinen valinta, joka on tehty omista lähtökohdistamme. Ei ole mitään perustetta edellyttää, että Ruotsin pitäisi

harmonisoida kielilakinsa Suomen kaltaiseksi, kuten Suomalaisuuden liitto edellyttää. Ruotsi ei ole Suomen kielilainsäädäntöä ulkoa määrännyt, eikä ole sen säätämisen yhteydessä sitoutunut mihinkään vastavuoroisuuteen. Ruotsin valtio päättää suomen kielen asemasta omien intressiensä ja poliittisen tahdon mukaisesti, kuten Suomi on tehnyt ruotsin kielen suhteen. Ei ole myöskään perusteltua edellyttää, että pohjoismaisessa yhteistyössä englanti olisi yhteinen kommunikatiivikieli. Muut osapuolet eivät englantia tarvitse ymmärtämisen edistämiseksi. Lisäksi monilla yhteistyön alueilla englannin kieli ei ole suinkaan ongelmaton, koska englannin kielessä ei ole läheskään aina luontaisia vastineita pohjoismaisia oloja kuvastaville termeille. Ainoa kommunikoinnin helpottaminen, mitä suomenkieliset voivat perustellusti edellyttää, on tulkkien ja kääntäjien käyttäminen tarvittaessa, kuten muissakin kansainvälisissä yhteyksissä tehdään. Suomalaiset eivät voi mitään sille kiroukselle, että kuulumme niin erikoiseen kieliperheeseen ja joudumme siksi käyttämään muita enemmän aikaa ja energiaa kielten opiskeluun. Ehkä kyseessä ei olekaan pelkkä kirous. Kulttuurimme on monessa suhteessa ainutlaatuinen ja ehkä kielellinen eristyneisyytemme auttaa jonkin verran tämän säilymistä. Eivät rajoitukset aina ole esteenä myöskään materiaalisella alueella: Japanilta puuttuvat monet raaka-aineet, mutta se on siitä huolimatta teollisuuden ja talouden supervalta.

Epäilemättä ruotsinkielen taito ja sen opiskelu ei ole tarpeen kaikille, jos määrittelemme tarpeen sellaiseksi asiaksi, jota ilman yksilö ei voi mitenkään tulla toimeen. Mutta jos tarve määritellään näin tiukasti, voidaan kysyä, tarvitaanko uskonnon opetusta lainkaan. Tarvitseeko äidinkieltä opettaa sen pidemmälle, että osaa lukea ja kirjoittaa? Kuinka paljon tavallinen kansalainen tarvitsee matemaatiikkaa, biologiaa, kemiaa, fysiikkaa, maantietoa ja historiaa? Onko liikunnan opetukseen mitään perusteita? Mitä hyötyä on musiikin ja kuvaamataidon opetuksesta? Eikö tarpeellisinta edellä esitetyn tiukan tarvekäsityksen mukaan yksilölle olisi kotitalous ja käsitöiden ja ilmaisutaidon opetus?

Jos ei olla näin vaativia, vaan ajatellaan eri aineiden hyödyllisyyttä, miten hyödyllisyys osoitetaan? Vieraat kielet ovat ainoa aineryhmä, joiden käyttötarvetta perinteellisesti selvitetään. Muut aineet ovat opetusohjelmassa perinteen ansiosta ja siksi, että niiden katsotaan kuuluvan yleissivistykseen ja olevan kasvatuksellisesti arvokkaita. Tällaiset perusteet ovat mielekkäitä, mutta on vaikeata kiistatta osoittaa niiden oikeutus. Mitä on yleissivistys? Mikä on kasvattavaa?

Edellä on pyritty osoittamaan, että ruotsin kielen opetusta voidaan perustella

objektiivisilla tarvetutkimuksilla, mutta että se on pohjimmiltaan eduskunnan poliittisesta tahdosta kiinni, kuten kaikkien muidenkin aineiden opetus. Ruotsi voidaan poistaa yhteisesti opetettavien aineiden joukosta, jos eduskunnan enemmistö niin katsoo hyväksi. Suomalaisuuden liiton kampanjoinnin luonnollisin kohderyhmä olisikin kansanedustajat ja poliittiset puolueet. Eikö rationaaliala toimintaa olisi, että se ponnistelisi sen hyväksi, että puolueiden vaaliohjelmiin tulisi tavoite ruotsin tekemisestä vapaaehtoiseksi aineeksi? Käyttäessään pääasiallisena väylänään joukkotiedotusvälineitä, liitto - tahtoen tai tahtomattaan - vaikeuttaa ruotsin kielen opettajien lain ja asetusten mukaista virkatyötä ja heikentää oppilaiden opiskelumotivaatiota, heikentää kouluviihtyvyyttä ja näin alentaa ruotsin kielen oppimistuloksia. Joukkotiedotusvälineet taas - tahtoen tai tahtomattaan - ovat mukana samassa oheiskasvattajan roolissa, joka käytännössä suuntautuu tiettyä opettajakuntaa vastaan. Toisaalta joukkotiedotusvälineet massiivisesti tukevat koulujen liikunnanopetusta urheilu-uutisoinnin myötä.

Suomalaisuuden liitto ja samanmieliset ovat vaatineet ruotsin kielen aseman muuttamista vapaaehtoiseksi aineeksi. Tämä on täysin mahdollista, jos eduskunta niin päättää. Eduskunta varmaankin miettii päätöksensä seurausvaikutuksia parhaan käytettävissä olevan tiedon perusteella. Koulutussosiologit kautta maailman ovat tutkineet mm. koulutuksen sosiaalista valikoivuutta ja itsevalikoinnin vaikutuksia. Koululaitos näyttää kaikkialla onnistuvan parhaiten keski- ja ylempien sosiaaliluokkien lasten kouluttamisesta ja tietoisista ponnisteluista huolimatta se usein näyttää ylläpitävän sosiaaliseen asemaan liittyvää koulutuksellista eriytymistä. Vieraiden kielten opiskelusta meillä ja muualla tiedämme, että kielten opiskelu motivoi enemmän tyttöjä ja siinä menestyvät parhaiten ylimpien sosiaaliryhmien kaupunkilaistytöt. Jos kieltenopiskelu olisi vapaaehtoista, heikommin menestyvät, maaseudulla asuvat ja pojat tavallisimmin jättäisivät kielet opinto-ohjelmastaan. Meillä on tästä valikoivuudesta kokemuksia omasta tasokurssijärjestelmästämmme, varsinkin sen alkuvaiheesta. Jatko-opiskelun rajoituksia merkitsevän yleiskurssin valitsivat syrjäalueiden oppilaat ja pojat rintamaiden oppilaita ja tyttöjä useammin koulumenestyksestä riippumatta. Jos ruotsin kieli tehtäisiin vapaaehtoiseksi, tämälntapainen sosiaalinen valikoivuus olisi enemmän kuin todennäköinen ja paineet etenkin murrosikäistä poikaa kohtaan olisivat hyvin suuret. Tällaisessa tilanteessa eivät mahdolliset tulevat tarpeet ja vanhempien ja opettajien mielipiteet paljoakaan painaisi, etenkin kun joukkotiedotusvälineissä on niin paljon ruotsin kielen taidon tarvetta vähättelevää aineistoa.

Vapaaehtoinen ruotsin kielen opiskelu tekisi opetuksen opettajille helpommak-

si ja opiskelumotivaatio olisi varmaankin nykyistä keskitasoa korkeampi. Sen sijaan ei tutkimusten mukaan ole kovinkaan aiheellista odottaa, että tämä valikoitu oppilasjoukko oppisi yksilöinä sanottavasti enemmän kuin nykyisin. Elinkeinoelämä joutuisi mukautumaan muuttuneeseen tilanteeseen ja huolehtimaan nykyistä enemmän omilla toimenpiteillään ruotsin kielen alkeistaitojen tarpeen tyydyttämisestä. On myös perusteetonta olettaa, että ruotsin tekeminen vapaaehtoiseksi riittäisi huolehtimaan riittävästä ruotsin kielen taidosta maassamme, koska ruotsin kielen osaamistaso ei nykyiselläänkään ole riittävä tarvetutkimusten mukaan, vaikka kaikki opiskelevat ruotsia. Nykyisinkin on työelämässä ruotsin kielen taidon kohentamisen tarvetta.

Tässä yhteydessä on usein esitetty myös, että ruotsin opetuksen tulisi olla vapaaehtoista ainakin sisämaassa ja varsinkin itärajan tuntumassa, koska siellä ainakaan ei tarvita ruotsin kieltä. Tähän käsitykseen sisältyy kyllä selvä harha: Miten voidaan olettaa yksilön jo peruskoulussa ollessaan tietävän, missäpäin Suomea tai edes maailmaa hän tulee elämänsä elämään. Tällaisen maansisäisen alueellisen näkökohdan esittämistä perusteeksi peruskoulun keskeiselle ainevalinnalle on pidettävä vähintään kyseenalaisena.

Eräänä perusteluna ruotsin tekemiseksi vapaaehtoiseksi tai valinnaiseksi aineeksi on tuotu esiin myös se, että ruotsin opetukseen varattu aika tarvitaan muiden 'tärkeiden' aineiden opetukseen valmistauduttaessa vastaamaan yhdyntävän Euroopan asettamiin vaatimuksiin. Yleisesti ei liene tiedossa, että ruotsin opetukseen varattua aikaa^a on jo tähän mennessä radikaalisti vähennetty rinnakkaiskoulun aikoihin verrattuna. Kun ruotsia parhaimmillaan opetettiin keskikoulussa 570 tuntia ja lukiossa 342 tuntia eli yhteensä 912 tuntia, ovat vastaavat tuntimäärät tällä hetkellä 345 tuntia peruskoulussa ja 266 tuntia lukiossa eli yhteensä 611 tuntia. Vähennys on siis 301 tuntia eli 33 %!

Nykyisessä elinkeinoelämän tilanteessa näyttää siis perustellulta, että ruotsia ei tehdä vapaaehtoiseksi tai valinnaiseksi aineeksi. Sen sijaan on välitettävä asiallista, tosiasioihin perustuvaa tietoa ruotsin kielen merkityksestä työelämässä, valtiollisessa ja kansalaistoiminnassa. On syytä myös aktiivisesti edistää oppilaiden suoria kontakteja Pohjoismaihin ja suomenruotsalaiseen väestöön. Ruotsin kielen opetusta tulee kehittää niin, että korostetaan ja palkitaan kommunikoinnista ja sen yrittämisestä ilman, että ilmaisun virheettömyydelle asetetaan kohtuuttomia vaatimuksia. Myös arvostelussa tulee palkita taidon edistymisestä, siitä mitä osaa, eikä kiinnittää liikaa huomiota siihen, missä on puutteita.

Kaikelle kielenopetukselle on suuria haasteita ja niihin vastaamiseksi etsitään

jatkuvasti hyvin aktiivisesti ja ennakkoluulottomasti keinoja. Monia ideoita ja suunnitelmia on jo olemassa ja kokeilujakin on käynnissä ja käynnistymässä. Haasteisiin voidaan parhaiten vastata uudistamalla opetuksen sisältöä, menetelmiä ja sävyä oppimismotivaatiota kohottavaksi ja korostamalla tiedollisen oppimisen motivoimismahdollisuuksia: jos opimme ymmärtämään paremmin, miten oppiminen tapahtuu ja miksi siinä on vaikeuksia, osaamme helpottaa oppimista. Koulu on oppimista varten ja se, että oppilaat kokevat oppivansa ja osaavansa, voi olla mitä parhain motivaation luoja ja ylläpitäjä. Toisin sanoen: Pidä huoli oppimisesta, niin motivaatio pitää huolen itse itsestään.